

3. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04. 2001 р. № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>

4. Лукашкіна Т.В., Гуртієва Л.М. Деякі проблемні питання законодавчого регулювання кримінального провадження щодо неповнолітніх (у світлі дії принципу правової визначеності). Науковий вісник МГУ. Серія "Юриспруденція". № 37. 2019. С.134-138.

Тищенко Ольга Ігорівна

*кандидат юридичних наук, доцент кафедри кримінального процесу
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого*

ПРАВО ОСОБИ, ЯКА СТРАЖДАЄ НА ПСИХІЧНІ РОЗЛАДИ, НА ОСОБИСТУ УЧАСТЬ У СУДОВОМУ РОЗГЛЯДІ: КЛЮЧОВІ ПОЗИЦІЇ ЄСПЛ

Процесуальні гарантії та форми реалізації особами, які страждають на психічні розлади, права на особисту участь у судовому розгляді передбачено на рівні міжнародних стандартів. Так, у ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод від 4 листопада 1950 р. (далі – КЗПЛ) закріплено право на справедливий судовий розгляд, необхідним елементом якого є гарантована законом можливість особистої участі обвинуваченого у судовому процесі. У Резолюції Генеральної Асамблеї Організації Об'єднаних Націй «Принципи захисту осіб з психічними захворюваннями та поліпшення психіатричної допомоги» від 18.02.1992 р. № 46/119 вказано, що пацієнт, особистий представник та адвокат пацієнта повинні отримати право бути присутнім, брати участь та бути вислуханим особисто при будь-якому розгляді (п. 5 принципу 18).

Прецедентна практика ЄСПЛ сформувала наступні підходи на користь особистої участі особи, яка страждає на психічні розлади, у судовому розгляді:

1) безпосередня участь у судовому розгляді є одним з ключових компонентів права на справедливий суд (ст. 6 КЗПЛ). При цьому ЄСПЛ

неодноразово наголошував на тому, що із сутності права на справедливий суд впливає загальний принцип щодо права особи, яка обвинувачується у вчиненні кримінального правопорушення, бути присутньою та ефективно брати участь у судовому провадженні (§ 100 рішення ЄСПЛ у справі «Прошкін проти Росії» [1], § 106 рішення ЄСПЛ у справі «Романов проти Росії» [2]. Щодо осіб, які страждають на психічні розлади, у позиціях ЄСПЛ простежується наявність пріоритету забезпечення їхньої особистої участі у судовому розгляді [3, с. 2738], яку особливо яскраво ЄСПЛ підкреслив у рішенні у справі «Прошкін проти Росії» [1, § 102];

2) хоча однією з форм реалізації права на особисту участь є залучення до провадження захисника, за певних обставин представництво не дозволяє ефективно компенсувати відсутність особи і неможливість висловити свої аргументи (§ 104 рішення ЄСПЛ у справі «Прошкін проти Росії» [1], що, у свою чергу, перешкоджає прямій оцінці доказів судом (§ 112 рішення ЄСПЛ у справі «Романов проти Росії» [2]);

3) особа, яка страждає на психічний розлад, відіграє у провадженні подвійну роль: вона є зацікавленою стороною і водночас головним предметом судового дослідження, а тому: а) безпосередня чи опосередкована участь такої особи є невіддільною від «справедливої і законної процедури» (§ 62 рішення ЄСПЛ у справі «Загідуліна проти Росії» [4]; б) безпосередня участь особи дозволяє судді на підставі короткого візуального контакту та, у разі можливості, допиту сформулювати власну думку щодо її психічного стану (§ 72, 73 рішення ЄСПЛ у справі «Штукатуров проти Росії» [5]. Тобто, термінологією національного законодавства, прослідковується наявність зв'язку між особистою участю та реалізацією низки принципів (безпосередності дослідження доказів, доступу до правосуддя і забезпеченням права на захист).

Разом із тим, доцільність обмеження права особи, яка страждає на психічні розлади, на безпосередню участь у судовому засіданні впливає із:

1) можливості реалізації такого права не лише особисто, але і посередництвом представництва. Відповідно до усталеної практики ЄСПЛ

особа, щодо якої вирішується питання про лікування, повинна мати доступ до суду особисто або через певну форму представництва (§ 65 рішення ЄСПЛ у справі «Vaudelle v. France» [6], § 39 рішення ЄСПЛ у справі «Горшков проти України» [7], §§ 60, 61 рішення ЄСПЛ у справі «Winterwerp v. the Netherlands» [8]);

2) визнання ЄСПЛ правомірним обмеження такого права для забезпечення належного відправлення правосуддя, захисту здоров'я відповідної особи тощо (§ 68 рішення ЄСПЛ у справі «Штукатуров проти Росії») [5], а також кола обставин, які враховуються під час оцінки правомірності такого обмеження. Так, у справі «Романов проти Росії» порушенням права на справедливий суд було визнано незалучення заявника до участі у судовому розгляді з урахуванням того, що особа не демонструвала неврівноважену поведінку та були відсутні такі прояви її фізичного чи психічного стану, які б перешкодили з'явитися до суду (§ 109) [2]. Аналогічний підхід було використано у справі «Анатолій Руденко проти України», де ЄСПЛ звернув увагу на відсутність «жодної належної причини для недопущення заявника до участі у провадженні», а також недоведеність підстав вважати психічний стан заявника «таким, що не дозволяє йому ефективно брати участь у судових засіданнях» (§ 114) [9]. Окрім фактичних обставин, під час оцінки необхідності проведення судового розгляду за відсутності особи ЄСПЛ враховує також процесуальні: природа і складність питань, що розглядаються національним судом, їхня важливість для заявника, наявність загрози для нього чи інших осіб у разі особистої участі тощо (§ 68 рішення ЄСПЛ у справі «Штукатуров проти Росії») [5];

3) запровадження можливості обмеження такого права у кримінальному процесуальному законодавстві низки європейських держав – аналогічний підхід використали нормотворці, зокрема, Російської Федерації, Казахстану, Молдови, Естонії, Узбекистану, Федеративної Республіки Німеччина [3, с. 2739].

Отже, аналіз наведених позицій ЄСПЛ дозволяє дійти висновків про те, що ЄСПЛ визнає формами реалізації конвенційного права на справедливий суд як

особисту участь у судовому розгляді особи, яка страждає на психічні розлади, так і альтернативну участь її представників.

Список використаних джерел:

1. Case of Proshkin v. Russia (Application no. 28869/03) Judgment of 7 February 2012. Available from: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-108961>
2. Case of Romanov v. Russia (Application no. 63993/00) Judgment of 20 October 2005. Available from: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-70685>
3. Tatsiy, V. Y., Tyshchenko, O. I., Titko, I. A. Mental health of a person as a criterion of personal participation in the trial during criminal proceedings. *Wiadomości Lekarskie*. 2020; 73 (12 p. II), p. 2737-2742.
4. Case of Zagidulina v. Russia (Application no. 11737/06) Judgment of 2 May 2013. Available from: <http://hudoc.echr.coe.int/rus?i=001-119043>
5. Case of Shtukaturv v. Russia (Application no. 4400905) Judgment of 27 March 2008. Available from: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-85611>
6. Case of Vaudelle v. France (Application no. 35683/97) Judgment of 30 January 2001. Available from: <https://www.legal-tools.org/doc/8a5ca1/pdf>
7. Case of Gorshkov v. Ukraine (Application no. 67531/01) Judgment of 8 November 2005. Available from: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-70855>
8. Case of Winterwerp v. the Netherlands (Application no. 6301/73) Judgment of 24 October 1979. Available from: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57597>
9. Case of Anatoliy Rudenko v. Ukraine (Application no. 50264/08) Judgment of 17 April 2014. Available from: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-171853>